

Prepoznavanje, prilagođavanje, izrada didaktike za intelektualne i smetnje spektra autizma

Vesna Obrenović, defektolog - oligofrenolog

Milijana Radusinović, vaspitač

Marina Joksimović, Vaspitač

RESURSNI CENTAR, „1 JUN” PODGORICA

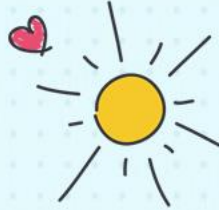
Djeca sa intelektualnim smetnjama

- Umanjene sposobnosti: rezonovanja, planiranja, rješavanja problema, apstraktnog mišljenja, razumijevanja složenih ideja, brzog zaključivanja, učenja iz iskustva, što se odražava na njihovo učenje i funkcionisanje u svakodnevnom životu i zahtijeva određeni stepen podrške.

Koji su uzroci nastanka intelektualnih smetnji?

- Uzroci mogu da budu biološki, psihosocijalni i kombinovani, u 30 do 40% slučajeva uzrok nastanka intelektualnih smetnji nije moguće odrediti

Uzroci takođe mogu biti:

- Nasljedni – 5%
  - Problemi u trudnoći – 10%
  - Spoljašnji faktori – od 15 do 20 %
  - Rana oštećenja u embrionalnom razvoju – 30 %
  - Hromozomski poremećaji, poremećaji metabolizma, različiti sindromi, krvarenja u mozgu, kao i povrede i infekcije mozga...
-

Klasifikacija intelektualnih smetnji

- *djeca sa lakšim intelektualnim smetnjama*

Uz podršku i produženi period učenja mogu ovladati osnovnim obrazovnim vještinama i snalaziti se u rješavanju jednostavnih problema i mogu se osposobiti za jednostavne poslove i samostalan socijalni život.

Klasifikacija intelektualnih smetnji

- *djeca sa umjerenim intelektualnim smetnjama*

Imaju intelektualne sposobnosti da usvoje osnove čitanja, pisanja, razviju vještine osnovnog samozbrinjavanja i mogu se osposobiti za jednostavne, praktične, rutinske i poznate poslove pod stalnim i neposrednim nadzorom.

Klasifikacija intelektualnih smetnji

- *djeca sa težim intelektualnim smetnjama*

Imaju elementarni repertoar verbalnih i neverbalnih komunikativnih vještina. Govor se karakteriše upotrebom jednostavnih funkcionalnih riječi, oskudnog razumijevanja.

Motoričke sposobnosti ostaju u okvirima jednostavnih tranzitivnih pokreta, teškoće koordinacije i sinhronizacije mišićnih aktivnosti.

Klasifikacija intelektualnih smetnji

- *djeca sa teškim intelektualnim smetnjama*

Komunikacija se odvija na preverbalnom nivou (vokalizacija, gest). Motorne aktivnosti (kod pokretnih osoba) karakterišu se smetnjama ili nemogućnošću koordinacije, slabost vizuomotorne kontrole.

Kognitivno funkcionisanje

- Zadržavaju se na stadijumu konkretnih operacija u mišljenju, ne dosežu nivo formalnih operacija koji karakterišu apstrakcije u mišljenju
- Za složenije zahtjeve neophodno je uvježbavanje
- Dugoročno pamćenje je očuvano, teškoće se javljaju u procesu kratkoročnog pamćenja najčešće zbog neodgovarajućih strategija upamćivanja (loše povezivanje novog znanja sa stečenim iskustvom)
- Bazična pažnja je očuvana. Smetnje pažnje se ogledaju u kratkotrajnosti, smanjenoj selektivnosti i teškoćama u domenu voljne pažnje
- Učenje posmatranjem (učenje po modelu) je efikasno

Govorno – jezičke sposobnosti

- Često su prisutne smetnje auditivne diskriminacije, ograničenja rečnika, loša gramatička i sintaksična struktura govora, nepravilan razvoj govornih organa, nepravilan izgovor glasova
- Koriste riječi koje su u funkciji konkretnih objekata i relacija
- Nedovoljna senzomotorna iskustva vode nedograđenosti pojmova pa ih treba obogatiti u radu sa djecom

Preporuke za rad

- Pomoći djetetu da upozna prostor kako bi se u prostoru osjećao sigurno;
- Prostor za rad treba da je dobro osvijetljen bez dodatnih stimulusa koji remete pažnju;
- Odrediti mjesto s kojeg dijete može imati najbolji pregled radnog prostora;
- Prilagoditi didaktički materijal i sredstva u radu u skladu sa psiho-fizičkim sposobnostima djeteta;

Preporuke za rad

- Dozirati broj informacija kojima se dijete izlaže;
- Uputstva davati kratkim, konkretnim rečenicama;
- Koristiti gestove i vizuelnu podršku, pokazivanje i metodu demonstracije;
- Obavezno više puta ponavljati bitne dijelove sadržaja uz češću provjeru njihovog razumijevanja;

Preporuke za rad

- Sadržaje pripremiti na način da se oni sažmu i svedu na najbitnije;
- Približiti ih djetetu na očigledan i jednostavan način i povezati sa svakodnevnim životom;
- Neophodno je da se naučeno i stečeno utvrđuje principom ponavljanja prethodno naučenih aktivnosti, da bi se održalo upamćeno;
- Dati dodatno vrijeme;
- Omogućiti češće pauze za odmor

AUTIZAM

- **Složeni** *neurorazvojni poremećaj koji karakterišu značajna oštećenja u oblasti recipročnih socijalnih interakcija i obrazaca komunikacije, kao i ograničen, stereotipan i repetitivan repertoar ponašanja, interesovanja i aktivnosti*

Uzroci autizma

- Do danas nijesu utvrđeni uzrok (uzroci) nastanka autizma.
- Postoje ozbiljni pokazatelji da autizam nastaje kao posljedica različitih faktora (genetski, biohemijski i imunološki, rana oštećenja mozga, kao faktori sredine u najširem smislu) koji utiču na razvoj mozga, njegovu strukturu i funkcionisanje.

Prevalencija autizma

Istraživanje 2006. god. (rođeni 1998. god.)	1 na 110 (4.2-12.15 na 1000 porođaja)
Istraživanje 2008. god. (rođeni 2000. god.)	1 na 88 (4.8-21.2 na 1000 porođaja)
Istraživanje 2010. god. (rođeni 2002. god.)	1 na 68 (5.7-21.9 na 1000 porođaja)
Istraživanje 2012. god. (rođeni 2004. god.)	1 na 69 (8.2-24.6 na 1000 porođaja)
Istraživanje 2014. god. (rođeni 2006. god.)	1 na 59 (13.1-29.3 na 1000 porođaja)

Karakteristike autizma

- Karakteristike komunikacije
- Karakteristike ponašanja
- Karakterstike učenja
- Karakteristike pažnje

Karakteristike komunikacije

- Prisutne govorno-jezičke teškoće i teškoće u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. Govor je konkretan, određen je sada i ovdje situacijom. Uzimaju sve izrečeno doslovno (ne uočavaju humor, ironiju i sarkazam).
- Spontani govor i ako se javi, gramatički nije ispravan, oskudan je i nezreo za kalendarski uzrast.
- Izostanak emocija u govoru.

Teškoće u neverbalnoj komunikaciji:.

- neprimjeren izraz lica
- neuobičajena upotreba gesta i mimike
- izostanak kontakta očima
- neobični položaj tijela
- nedostatak fokusiranja pažnje

Karakteristike ponašanja

- Zaokupljenost jednim ili više stereotipnih ili restriktivnih modela interesa koja je neočekivanog intenziteta (slaganje predmeta u besmislen niz)
- Uočljiva nefleksibilna priklanjaња specifičnim, nefunkcionalnim rutinama i ritualima (isti put od kuće do škole)
- Stereotipni i repetitivni motorički manirizmi (skakutanje, pucketanje prstima, lepršanje)
- Trajna zaokupljenost djelovima predmeta (uočavanje samo točkova na prevoznim sredstvima)

Karakteristike učenja i pažnje

- Nefleksibilnost i rigidnost misaonog procesa, teškoće u kreativnosti, odsustvo imaginacije, teškoće u razlikovanju imaginarnog od stvarnog itd.
- Može se uočiti jednokanalna pažnja, kognitivne razlike, teškoće u učenju: učenje teče nejednako, s regresijama, platoima i iznenadnim napretkom, teškoće u sintezi informacija i povezivanju, u praćenju, planiranju i sl.
- U kognitivnoj sferi se primjećuje nivo konkretnog mišljenja što na pojavnom nivou stvara impresiju da sve tumače i prihvataju „bukvalno“.

Pristupi

- U radu sa djecom sa autizmom koriste se specijalizovane metode kao što su PECS, ABA, TEACH metod, floor time, AAC i dr.
- Većina metoda bazira se na bihevioralnom modelu učenja koji se zasniva na potkrepljenju pozitivnih obrazaca ponašanja (klasično uslovljavanje, instrumentalno učenje, učenje po modelu) i vizuelnog prikaza sadržaja.
- Sve metode imaju jasne principe rada i strukturu koju je potrebno sprovesti u radu.

Preporuke za rad sa djecom sa poremećajima iz spektra autizma

U radu s djecom s autizmom dominiraju:

- vizuelni pristupi
- komunikacija uz pomoć sličica
- strukturisano podučavanje (potrebno je da razumijemo način mišljenja djeteta sa autizmom, planovi rada su individualizovani, organizuje se sredina u kojoj dijete boravi, pruža se vizuelna podrška da bi zadaci bili jasni i da bi aktivnosti bile predvidljive)
- modifikovanje ponašanja i dr

Preporuke za rad sa djecom sa poremećajima iz spektra autizma

- Obaviti razgovor sa roditeljima uz prisustvo stručne službe
- Uraditi procjenu djeteta (sposobnosti, senzorni profil, IROP...)
- Upoznati dijete sa učionicom – prostorom u kojem boravi
- Na zidu treba da bude okačen njegov dnevni raspored
- Materijal za rad staviti u odgovarajuću kutiju označenu sa slikom tog predmeta.

Preporuke za rad sa djecom sa poremećajima iz spektra autizma

- Dijete treba da zna gdje se nalaze neke stvari.
- Dijete treba da zna na kome se mjestu nešto radi.
- Postavite uočljive granice
- Uklonite (ublažite) distraktore
- Obezbijedite prostor za različite aktivnosti.

Preporuke za rad sa djecom sa poremećajima iz spektra autizma

- Najdjelotvornije su vizuelne aktivnosti organizovane u rasporedu
- Prije korišćenja vizuelnog rasporeda treba pokazati simbol i imenovati aktivnost neposredno uoči same aktivnosti (slika + imenovanje + aktivnost)
- Davati jasna uputstva i navoditi kako i šta treba da radi - provjeravati da li dijete razumije
- Pravovremena obavještenja o promjenama aktivnosti
- Kada dijete završi zadate aktivnosti omogućiti nagradu
- Ukazivati i potvrđivati dozvoljeno/nedozvoljeno ponašanje - koristiti nagrađivanje i ohrabrivanje, umanjuje anksioznost

Preporuke za rad sa djecom sa poremećajima iz spektra autizma

- Zadatke podijeliti na jednostavne konkretne radnje
- Uvijek se u istim situacijama obraćati na isti način - jednostavnim i preciznim rječnikom bez metafora, asocijacija i sl.
- U obraćanju gledati dijete u oči, osigurati da vas sluša i iznijeti mu zahtjev na što jednostavniji način
- Ukoliko dijete nije razumjelo pokazati mu ponašajno šta se od njega očekuje

Preporuke za rad sa djecom sa poremećajima iz spektra autizma

- Pri učenju novog pružiti podršku drugog lica - asistenta koja se može kretati od potpune fizičke podrške do verbalne podrške.
- Nakon naučene radnje udaljiti se od djeteta i pustiti ga da samostalno završi zadatak.
- Ignorirati nepoželjna ponašanja (vokalno oglašavanje, stereotipne radnje).

Preporuke za rad sa djecom sa poremećajima iz spektra autizma

- Prepoznati okidače koji izazivaju nemir i ispoljavanje bijesa.
- Koristiti tzv. „mirni kutak“. Da tamo ide kada je ljut, bijesan.
- Odrediti predmet na koji fizički može da usmjeri nemir kao što je neki jastuk, plišana igračka i sl. Može i kroz pisanje, crtanje da ispolji nezadovoljstvo.

STRATEGIJE

- Uspostavljanje kontakta očima
- Podsticanje interaktivne igre-svaka igra koja podrazumijeva dva ili više učesnika, koji prate jedni druge u igri i razvijaju je.
- Ideje za interaktivne igre su: igre sa vodom, igre na otvorenom, dinamičke motorne igre, igre sa lutkama
- Vizuelni rasporedi

Neophodno je uraditi IROP za svako dijete, jer je svako dijete različito, pa se prostor, materijal i način rada prilagođava individualnim sposobnostima i potrebama svakog djeteta.

Nepoželjna ponašanja

- Ponašanje je oblik komunikacije
- Svako ponašanje ima svrhu i razlog
- Nije svako ponašanje namjerno

Kako znamo da je nepoželjno i koliko

- Opasno
- Destruktivno
- Ometajuće
- Stigmatizirajuće (upadljivo ili gadljivo)
- Razvojno neprikladno

Zadatak

- Kako ćete dijete uključiti u grupne aktivnosti?
- Na osnovu čega ćete procijeniti njegove potrebe, mogućnosti i sposobnosti?
- Kako ćete koristiti raspoložive resurse u planiranju ciljeva za to dijete?

Didaktički materijal

- Naziv *didaktika* potiče od grčkog glagola *didaskein*, koji, između ostalog, znači
- Poučavati
- Obučavati
- Predavati
- Propisivati
- Opominjati

- Didaktički materijal predstavlja skup praktičnih i očiglednih sredstava koja pomažu usvajanje neophodnih znanja i savladavanja složenih životnih vještina
- Didaktička sredstva se prilagođavaju raznim potrebama i mogućnostima djeteta koje ih koristi. Zbog toga je neophodna dobar tim za učestvovanje u izradi i pripremi materijala
- Cilj izrade didaktičkih sredstava je omogućavanje da na lakši jednostavan, interesantan i zanimljiv način savladaju svakodnevne životne vještine

Uporebom dobro odabranog materijala kod učenika se podstiče:

Samopouzdanje;

Osjećaj odgovornosti;

Stvaranje navika za samostalni rad.

Na koja svojstva utiče didaktički materijal

- Materijal treba da utiče na:
- Na razvoj motorike;
- Na razvoj pisanja i čitanja;
- Na razvoj logičko-matematičkog mišljenja;
- Na socio-emocionalni razvoj;
- Na razvoj praktičnih vještina;
- Na senzorni razvoj;

Razvoj motorike

- Motoričke sposobnosti su podijeljene u dvije grupe
- Gruba motorika;
- Fina motorika.

Gruba motorika

- Pod vještine grube motorike spadaju veći pokreti, odnosno grupa mišića, koje dijete čini svojim rukama, nogama, stopalima ili cijelim tijelom.
- Aktivnosti za razvoj grube motorike
  - Puzanje,
  - Trčanje;
  - Skakanje;
  - Provlačenje;
  - Penjanje.

Fina motorika

- Fina motorika je zaslužena za izvodjenje preciznih pokreta, a usko je vezana za koordinaciju oko-ruka.
- U sposobnosti fine motorike spadaju:
- Razvoj i pokretanje zglobova;
- Kontrola malih mišića u rukama, stopalima, prstima i nožnim prstima;
- Kontrola mišića jezika i usana.

- Aktivnosti za razvoj fine motorike:
- Oblikovanje tijesta ili plastelina;
- Nizanje perlica;
- Rezanje;
- Vježbanje upotrebe olovke;

Razvoj sposobnosti pisanja i čitanja

- Odredjena znanja i vještine tj.predpisačke i predčitalačke sposobnosti;
- Predpisalačke sposobnosti- razvoj grafomotorike
- Škrabanje/šaranje;
- Bojanje velikih figura ili formi;
- Spajam tačke;
- Crtanje linija;
- Spajanje dvije ili više linije tako da formiraju oblike;
- Upoznavanje slova karton sa velikim slovima gdje mogu da lijepo različite materijale(pirinac,slamčice,makarone,krep-papir,šmirgl-papir,...);
- Pisanje u pijesku,pirinču

- Predčitalačke sposobnosti:
- Korišćenje slikovnog materijala;
- Slušanje kratkih priča, odgovaranje na pitanja iz priče
- Razvija pažnju i gleda figure u knjizi (postoje knjige sa veoma privlačnim figurama u boji od različitog materijala, ali i one sa dodatnim djelovima koje proizvode zvuk;
- Pokazujemo i imenujemo detalje ili predmete koji su interesantni djeci;
- Mijenjamo ton u glasu i pravimo razne grimase lica, kako bi privukli pažnju i interesovanje djeteta.

Razvoj logičko-matematičkog mišljenja

- Jedan od značajnih pojmova koje treba da usvoje je:
- Klasifikacija;
- Grupisanje;
- Početak usvajanja matematičkih pojmova su:
- Poredjenja(malo/mnogo,više/manje,isti/različiti);
- Povezivanje indentičnih stvari i obične klasifikacije(iste boje,iste veličine).

- Aktivnosti za razvoj matematičkih pojmova:
- Proste klasifikacije:
- Prema bojama;
- Prema formi(krug,kvadrat,trougao);
- Prema težini(lak-težak);
- Prema veličini(veći-manji);
- Prema lokaciji(gore-dolje);
- Prema temperaturi(toplo-hladno);
- Razumijevanje brojeva;

Socio-emocionalni razvoj

- Socio-emocionalni razvoj podrazumijeva usvajanje niza sposobnosti:
- Identifikacija i razumijevanje svojih i tuđih emocija;
- Upravljanje emocijama;
- Razvoj empatije prema drugima;
- Socio-emocionalan razvoj pomaže djetetuda razvije
- Samopuzdanje i pozitivno doživljava sebe,
- Da razvije odnose sa bližnjima;
- Sa vršnjacima.

- Aktivnosti za socio-emocionalni razvoj
- Imenovanje emocija;
- Red i rutina (pokazivanje mjesta gdje sjedi, pokazivanje kako treba da sjedi) ukoliko se prikladno ponaša treba ga nagraditi i pohvaliti. U suprotnom ponovimo postupak, sjednemo sa njim, drzimo ga u sjedećem položaju nekoliko minuta i nagradimo;

Razvoj praktičnih vještina

- Svaka složena radnja sastoji se od serije različitih pokreta, koji slijede jedan drugog.
- Oblačenje i skidanje (otkopčavanje, zakopčavanje dugmadi, rajfešlusa...);
- Obuvanje i sazuvanje (pertlanje i vezivanje pertli);
- Otključavanje i zaključavanje vrata;
- Nošenje različitih predmeta;
- Ustajanje i sjedanje na stolicu;
- Otvaranje i zatvaranje poklopca na tegli, flaši;
- Tiha knjiga.

Tiha knjiga

- Knjiga radjena od tekstila u kojoj svaka stranica donosi novu aktivnost ili set aktivnosti. Pomoću ove knjige dijete može savladati razne tehnike, poput pertlanja, kopčanja dugmadi, različitih kopčica, lijepljenje čičak trake, provlačenje trake i sl.

Senzorni razvoj

Aktivnosti za senzorni razvoj

Taktilne kartice, table;

Senzorna kocka;

Senzorne karte;

Umetaljke;

Senzorne interaktivne table.

Potpomognuta komunikacija

- Skup procedura putem kojih osoba može poboljšati svoje komunikacijske vještine, kako produkciju, tako i razumijevanje (simboli, pomagala, strategije, tehnike)
- Cilj upotrebe PK – poboljšanje komunikacije, učestvovanje u aktivnostima, sticanje novih znanja i iskustava.
- Privremeno ili trajno rješenje

Zašto vizuelna podrška?

- Da bi se poboljšalo razumijevanje
- Da bi se pomoglo mladim ljudima da predvide šta će se dogoditi
- Da bi se uvele nove aktivnosti u kontekst porodičnih aktivnosti
- Da bi se uvele planirane promjene u njihovu dnevnu rutinu
- Da bi se podržala nezavisnost djeteta

- Podiže nivo samopouzdanja
- Unapređuje kvalitet života
- Da bi se obezbijedio stalni podsjetnik

Kada?

- Kada je potrebna struktura
- Kada osobi treba pomoć da predvidi ili organizuje aktivnosti u toku dana
- Kada želimo da poboljšamo komunikaciju

Kako?

- Procijeniti dijete
- Odabrati vizuelni sistem, prave objekte, simbole, napisanu riječ
- Organizovanje i redosled rasporeda, prije početka školskog dana
- Držati raspored na prepoznatljivom mjestu za svaku osobu
- Idi polako i pokaži, reci manje i naglasi

Vizuelna sredstva

- Pokazala su se od velikog značaja i pomoći u učenju.
- Brže uči i razumije ono što vidi, od onoga što čuje
- Riječi i getovi su trenutni

Vizuelna sredstva

- gestovi
- simboli
- fotografije
- figure
- pisani tekst i sve drugo što može pomoći komunikaciju

Aktivnosti za vizuelnu pažnju

- Igre sastavljanja su nezaobilazne u opštem i razvoju vizuelnih sposobnosti
- Igra sastavljanja (2 – 3 dijela)
- Identifikacija i uparivanje dva ista objekta
- Uparivanje istih ili sličnih fotografija/sličica
- Identifikovanje predmeta na osnovu fotografije

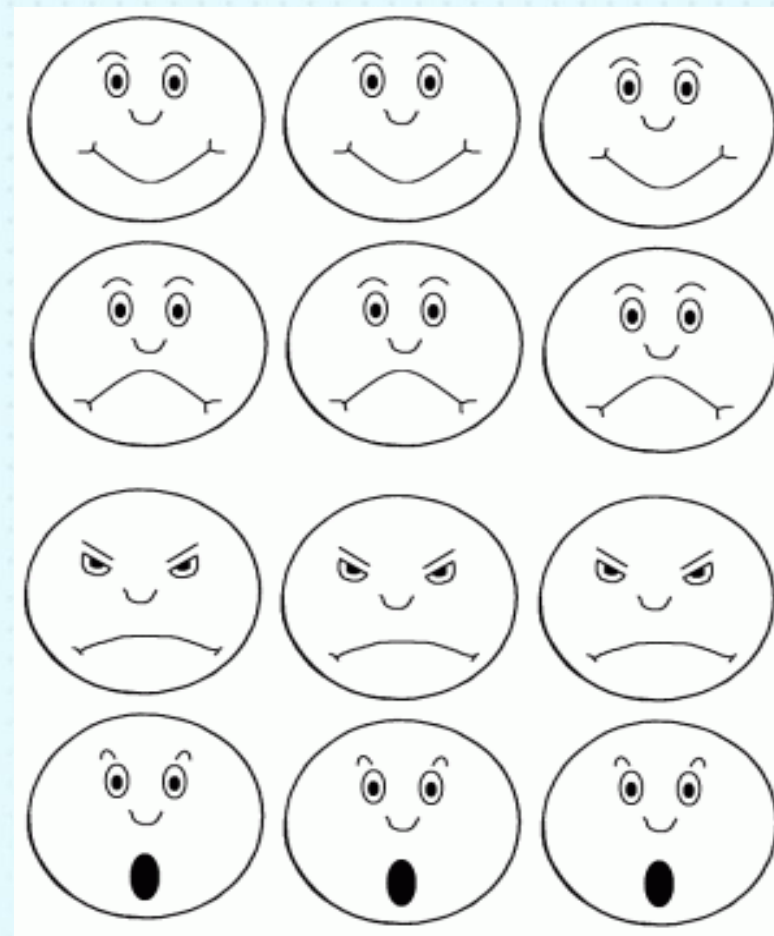
Uspostavljmo rutine

- Rutine su veoma važne djetetu sa smetnjama iz spektra autizma
- Svakodnevne
- Za postizanje određenog cilja
- Proces učenja počinje onda kada imate zadobijenu djetetovu pažnju

Kontrola emocija

- Često otežana kod djece sa smetnjama iz spektra autizma, djece sa intelektualnim smetnjama i sa ADHD
- Identifikovati znake koji upućuju da će doći do emocionalne uznemirenosti
- Imati vizuelnu podršku

Socijalne vještine za koje je važno osposobiti djecu

- Smirivanje
- Čekanje
  - da bi se naučili strpljenju
  - da im situacija bude jasna i konkretna
- Fleksibilnost – vizuelni pristupi se mogu mijenjati, što ima za cilj da dijete bude prilagodljivo
- Preuzimanje inicijative- socijalne/društvene priče u kombinaciji s fotografijama ili slikama

Socijalna/društvena priča

- Kreira se individualno za dijete
- Opisuje se određena situacija, aktivnost, događaj
- Centrirana je na dijete s ciljem da podučava socijalno razumijevanje
- Piše se u prvom licu jednine
- Pročitamo je jednom dnevno prije ciljne situacije
- Jedna priča u jednom trenutku
- Navodimo suštinu socijalne priče
- Opisujemo šta treba da se desi
- Izbjegavamo riječi koje mogu da izazovu strah ili uznemirenost
- Opisujemo pozitivno socijalno ponašanje

Motivacija

- Teško ih je uključiti u aktivnost
- Navikli su da drugi rade umjesto njih
- Dolazi do nepoželjnih ponašanja
- Koristimo vizuelnu podršku sa zadatkom
- **PRVO ZADATAK, ONDA NAGRADA**

Neki predlozi za razvoj govora

- Pjesmice (jež, semafor)
- Priče u slikama
- Tabla sa godišnjim dobima
- Kalendar
- Raspored časova (aktivnosti)

Komunikacijska knjiga

- Strategija osmišljena kako bi se proširio opseg rečnika dostupnog osobama sa složenim komunikacijskim potrebama
- Omogućava jednostavan pristup potrebnim riječima u različitim situacijama